



# LUND UNIVERSITY

## Recension av Sten Tesch (ed.), "Skiftet. Vikingatida sed och kristen tro. Ett mångvetenskapligt perspektiv på kristnandeprocessen i Mälardalen" (2017)

Wienberg, Jes

*Published in:*  
Kyrkohistorisk årsskrift

2018

*Document Version:*  
Förlagets slutgiltiga version

[Link to publication](#)

*Citation for published version (APA):*

Wienberg, J. (2018). Recension av Sten Tesch (ed.), "Skiftet. Vikingatida sed och kristen tro. Ett mångvetenskapligt perspektiv på kristnandeprocessen i Mälardalen" (2017). *Kyrkohistorisk årsskrift*, 118, 153-155.

*Total number of authors:*  
1

*Creative Commons License:*  
Annan

### General rights

Unless other specific re-use rights are stated the following general rights apply:  
Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal

Read more about Creative commons licenses: <https://creativecommons.org/licenses/>

### Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

LUND UNIVERSITY

PO Box 117  
221 00 Lund  
+46 46-222 00 00

# Nordisk kyrkohistoria

Sten Tesch (red.)

SKIFTET. Vikingatida sed och kristen tro. Ett mångvetenskapligt perspektiv på kristnandeprocessen i Mälardalen.

Skellefteå: Artos 2017, 310 sid.

Sveriges kristnande är ett stort forskningsfält, där varje generation återkommer med sina perspektiv, metoder och material för att förstå och förklara utvecklingen. Fältet har relativt nyligen behandlats i två projekt från var sitt håll – dels direkt i projektet »Sveriges kristnande – kultur och mentaliteter under vikingatid och medeltid» (1990–1995), dels indirekt i projektet »Vägar till Midgård – nordisk hedendom i långtidsperspektiv» (2000–2007). Bredvid dessa projekt finns otaliga avhandlingar, artiklar, konferenser och föreläsningar. Sveriges kristnande med de klassiska frågorna vad, när, var, vem, hur och varför debatteras således ständigt.

Mälardalen är i fokus i det senaste bidraget till debatten om Sveriges kristnande – ett upplagt val med tanke på regionens stora mängd institutioner, forskare, fornminnen och arkeologiska undersökningar. Och i Mälardalen är det framför allt Uppland med Birka, Sigtuna och Gamla Uppsala som hamnar i blickfånget.

Bakgrunden för *Skiftet. Vikingatida sed och kristen tro. Ett mångvetenskapligt perspektiv på kristnandeprocessen i Mälardalen* är projektet »Det långa skiftet», som kortfattat »avser att etablera ett tvärvetenskapligt forskarsamtal rörande den tid som i Mälardalen representerar kristendomens introduktion, integration och institutionalisering i lokalsamhället.» (s. 7) Projektet leds av arkeologerna Sten Tesch och Ola Kyhlberg samt kyrkovetaren Gunnar Weman. Från projektet och flera arbetsseminarier 2011–2013 har kommit en antologi. I den medverkar utöver projektledningens tre medlemmar elva andra forskare som

representerar arkeologi, historia, kyrkovetenskap, kristendomens historia, religionshistoria och religionspsykologi.

*Skiftet* består av ett förord, tolv artiklar uppdelade på tre temablock följda av en kommenterande artikel samt en kort presentation av författarna. Bidragen varierar just i perspektiv, metoder och material, därtill i omfattning, förekomst av illustrationer och språkdräkt.

Det första temablocket betecknas »Mälardalen och Sigtuna» och innehåller tre artiklar: Sten Tesch om Mälardalens kristnande med utgångspunkt i Sigtuna, där det långa förloppet, lokalt motstånd och hybriditet framhävs; Birgit Sawyer(†) om runstenarnas vittnesbörd om kristnandet; och Gunnar Weman om betydelsen av helighet på tvärs av kristnandet samt om kyrkorummet och kyrkobyggnaden.

Det andra temablocket, »Praxis möter tro», består av fyra artiklar: Ola Kyhlberg med en övervägande kvantitativ analys av de uppländska runstenarna och deras förändringar över tid; Anna Hed Jakobsson och Johan Runer med utgångspunkt i aktuella utgrävningar om tidiga kristna gravar som antas kopiera hedniska ritualer och om runstenar som substitut för hedniska ritualer och berättelser, för övrigt med en intressant jämförelse av funktionen av runstenar respektive Mora stenar utanför Uppsala, där kungarna hyllades; Lotta Mejsholm om när, var och varför kvinnor och män blev segregerade på kyrkogårdar på landsbygden, medan det normalt inte skedde i städerna, alltså med kvinnor gravlagda i norr och män i söder; och Andreas Nordberg om begreppen sed, tradition och religion i förhållande till dels skiftet från hedendom till kristendom och dels skiftet vid reformationen från katolicism till protestantism.

Det tredje temablocket, »Tro möter tro», innefattar fem artiklar: Gunnar Andersson om några

föremål i gravar, som här får en lite oväntad och kanske inte helt övertygande tolkning som kristna symboler – två järnkrokar för att ta sig upp ur floden på väg till paradiset och en amulettring med vad som normalt identifieras som en torshammare, men som här blir ett möjligt taukors; Olof Sundqvist om spår av en förkristen herokult, som kan ha banat väg för den medeltida helgondyrkan; Fredrik Wallenstein jämför förkristna föreställningar om »frisjälen» med kristna uppfattningar om själen; Owe Wikström allmänt om mötet med det heliga; och slutligen Sven-Erik Brodd om vad ett ecklesiologiskt perspektiv skulle kunna innebära för studiet av kristnandet.

Avslutningsvis i ett eget block har Bertil Nilsson påtagit sig uppgiften att reflektera över antologins artiklar i ljuset av projektet »Sveriges kristnande», som han var ledare för. Det handlar just om reflektioner, inte om en sammanfattning eller syntes, vilket hade varit mycket svårare att åstadkomma. Här noteras en paradoxal förhoppning om nya arkeologiska resultat samtidigt som det framskymtar en skepsis inför möjligheten att få tillförlitlig kunskap från framgrävda spår.

*Skiftet* är som så många antologier svår att recensera då innehållet spretar åt flera håll. Men här är det desto svårare eftersom artiklarna representerar en rörig blandning – allt från det excellenta, genomarbetade och välformulerade till det mera tveksamma, upprepande utan ambition eller språkligt svårtillgängliga.

Till det positiva med projektet och antologin hör en uppdatering kring Sveriges kristnande från en grupp framstående forskare, där olika perspektiv, metoder och material skall mötas i ett försök att belysa övergången. Att skiftet i Mälardalen var långvarigt och präglad av både tolerans och motstånd, både av samtidig regional eller lokal variation och av blandformer (hybriditet) är övertygande och belyses väl, men är inte helt nya iakttagelser.

För egen personlig (kyrkoarkeologisk) del har jag särskilt haft glädje av att läsa om svårigheten för kyrkan och en ny elit i Mälardalen att hantera den etablerade odalsrätten med dess syn på familj och arv och överhuvudtaget de sociala konsekvenserna av kristnandet (jfr Tesch, Kyhlberg, Hed Jakobsson,

Runer och Mejsholm). Här finns ett tankeväckande ifrågasättande av bruket av begreppen sed, tradition och religion (Nordberg). Och jag erfar, att där biskopen finns, där finns stiftet (Brodd), vilket gör det mer begripligt med de två samtidiga stiftet i Skåne vid mitten av 1000-talet, när en biskop residerade i Lund, en annan i Dalby.

Sedan reagerar jag på några saker i den inledande och magistrala artikeln av Sten Tesch, antologins längsta: Det gäller begreppet »gravgård» som en mellanform eller fas mellan det hedniska gravfältet och den kristna kyrkogården. Själva valet av begrepp är inte bra, eftersom gård etymologiskt just syftar till gärde eller avgränsning, och där det som Tesch identifierar som gravgårdar kring Sigtuna saknar avgränsning, motsatt kyrkogårdarna, som alltid är avgränsade. Fanns det för övrigt ett antal »gravgårdar» kring Sigtuna eller en mer eller mindre sammanhängande zon med gravar – ett stadens gravfält? Här saknas även en hänvisning till Mattias Karlssons avhandling *Konstruktionen av det heliga* (2015; recension i KÅ 2015), där så kallade »sepulkralstenar», som Tesch tolkar som spår av resealtare, diskuteras kritiskt.

Att Cecilia Ljungs avhandling »Under runristad håll» (2016; recension i KÅ 2017) enbart dyker upp i två artiklar (Tesch, Kyhlberg), beror troligen på ett sammanfall i publicering. Men jag saknar en kritisk reflexion kring dopbrunnen i Sigtuna (s. 24, jfr även Lund och Alvastra), eftersom jag vet, att kyrkohistoriker kan vara mycket skeptiska till arkeologernas tolkning av brunnar utomhus som just dopbrunnar.

Till det mera problematiska hör, att projektets ambition om tvärvetenskap har ersatts av antologins mångvetenskap. Många vetenskaper är samlade i samma bok, men det saknas samtalande perspektiv på tvären, alltså att forskarna inte bara föreläser och skriver var för sig, den ena efter den andra, utan att forskarna även samverkar på riktigt och därmed påverkar varandra i tolkningarna; fanns den debatten vid seminarierna kunde den gärna fått komma i tryck.

Problematiskt och definitivt bidragande till spretigheten är, att hälften av artiklarna antingen inte alls eller enbart marginellt förhåller sig till Mälardalen (Mejsholm, Nordberg, Sundqvist, Wallen-

stein, Wikström, Brodd); detta oavsett artiklarnas eventuella övriga förtjänster eller brister.

Illustrationerna är generellt få och kommer mycket ojämnt genom antologin; som mest finns 24 illustrationer (Kyhllberg), men många artiklar är helt utan. Anledningen är nog, att de som studerar materialiteten, dvs. arkeologer och faktiskt även någon historiker, använder illustrationer, medan de som studerar texter, t.ex. teologer och religionsvetare, mer sällan gör det.

Språkligt är antologin ojämn, som det måste bli, när olika ämnen och människor skriver, men här hade en redaktionell insats behövts för att jämna ut och därmed vidga gruppen av potentiella läsare. Kommer arkeologerna att läsa och begripa teologernas/religionsvetarnas bidrag och vice versa? Jag blir tveksam när jag jämför den något svårbegripliga kvantitativa analysen av runstenarna (Kyhllberg) med ecklesiologins för mig lite oklara möjlighet att tillföra nytt (Brodd).

Till det redaktionella hör att ett sista korrektur kunde behövts, så att innehållsförteckningen inte berättar en sak och själva innehållet delvis annat i titlarna på artiklarna (Weman, Sundqvist, Wikström) – men det är sådant som kan hända i farten.

Sammantaget föreligger en aktuell, idérik och inspirerande antologi, men samtidigt också en lite irriterande antologi med en potential som inte helt utnyttjas. Den är inte en populär framställning för allmänheten, men skriven av fackfolk för fackfolk och andra intresserade av Sveriges kristnande.

JES WIENBERG

## Christian Lovén

VÅRFRUBERGA KLOSTER,  
1200-TALSJORDEBOKEN OCH  
GODSPOLITIKEN. (Skrifter utgivna av  
Riksarkivet 40; Studier till Det Medeltida  
Sverige 7)

Stockholm: Riksarkivet 2017, 180 sid.

Näst efter donatorslängden från Vreta nunnekloster i Östergötland från 1170-talet, är jordeboken från Vårfruberga kloster i Södermanland en av de viktigaste källorna till medeltidens klosterhistoria

i Sverige. Jordeboken omfattar 1200–1300-talen. Listan blev redan 1945 publicerad av Folke Ossianilsson (Dovring). Men precis som det är med många andra utgåvor, utvisar nutiden att denna äldre utgåva inte längre är lämplig. Därför är det anmärkningsvärt, att Sara Risberg och Ingela Hedström vid Svenskt Diplomatarium har gjort en ny utgåva och översättning enligt Svenskt Diplomatariums riktlinjer. Men denna bok är inte bara en ny översättning – just den är bara fyra och en halv sidor lång – utan Christian Lovén har gjort en djupgående analys av texten, och tack vare analysen blir denna källa ett mycket levande verk.

Boken börjar med en kodikologisk del över manuskriptet, men källan är bara bevarad som en senare kopia. Boken innehåller även en genomgång av jordebokens innehåll, vilken informerar om uppkomsten av klostrens jordegendom. Här listas framför allt tidiga donationer och byten, och det tidiga förvärvet av bondgårdar blir insatt i sin historiska kontext. Även senare i boken nämns inte bara namnet på gårdarna som kom till klostret utan också deras geografiska läge. Man försöker även klarlägga gårdarnas egendomshistoria och om de stannade i klostrets egendom eller inte. Resultaten blir bas för en enastående analys av Vårfrubergaklostrets godspolitik, av godstillväxten och av klostrets strategi att centrera deras godsegendom. Boken slutar med ett faksimil av manuskriptet, en exkurs om klostrets ursprungliga plats samt ett person- och ortsregister.

All information målar en helhetsbild av en etablering av ett svenskt kloster under medeltiden. Även om analysen inte undgår en tydlig regionalhistorisk karaktär, är den övergripande vetenskapliga iakttagelsen mycket anmärkningsvärd. Många kartor redovisar resultaten på ett mycket bra vis och lyfter den regionalhistoriska studien till en högre nivå. Studien kommer att inta sin förtjänta plats bland standardlitteraturen om klostrens etableringar i Sverige under medeltiden.

Trots allt beröm för den nya studien finns några små punkter att kritisera. Kritiken måste börja vid själva den kodikologiska analysen av jordeboken (s. 12). Analysen blir bara ytlig och saknar bland